

СЕМАНТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються питання теоретичного обґрунтування поняття «мовна аномалія» та встановлення його класифікаційних ознак на матеріалі законодавчих актів, які є складним офіційно-діловим стилем української літературної мови. Подається авторська таксономія девіантних уживань, виявлених у юридичних текстах, зокрема нормативно-правових актах.

Ключові слова: девіація, мовна аномалія, синтаксична конструкція, семантична сполучуваність, нормативно-правовий текст.

Розвиток системно-функціонального підходу в мовознавстві зумовив виникнення нових галузей — комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики тощо, предметом яких є аналіз різних мовленнєвих ситуацій та засобів їх вербальної реалізації, взаємовідношень між ситуацією спілкування та відповідними мовними моделями, кореляції ментальних та мовленнєвих процесів і вироблення теорії комунікації, пов'язаної із встановленням певних правил спілкування, дотримання яких забезпечує успішну реалізацію будь-якої комунікативної моделі і дозволяє уникати різноманітних аномалій, помилок, відхилень від мовних норм, тобто тих явищ, які Ф. С. Бацевич називає «девіаціями»¹.

Системне наукове вивчення мовних аномалій розпочалося у другій половині ХХ століття, коли до предметного поля лінгвістики було залучено питання породження мовлення, його етапів, кореляції мовлення та мислення тощо. На жаль, такі дослідження обмежувалися рамками художнього тексту, тоді як текстовий матеріал інших стилевих різновидів майже не розглядався, що актуалізує проблему з'ясування особливостей семантичних девіацій і встановлення їх класифікаційних параметрів у структурі юридичних текстів, зокрема нормативно-правових актів.

У вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці проблема типів девіацій, їх класифікаційних ознак перебувала в центрі уваги Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Ш. Баллі, Ф. С. Бацевича, О. Н. Єрмакової, І. М. Кобозевої, О. С. Кубрякової, Н. І. Лауфер, Т. В. Радзівєвської, О. О. Селіванової, Ц. Тодорова, А. Фрея, Н. Хомського та ін. На думку французького вченого Ш. Баллі, саме відхилення від норми розкривають природу й закономірності функціонування мови, дозволяють спрогнозувати зміни, яких вона зазнає². Розвиваючи цю думку, російська дослідниця Н. Д. Арутюнова стверджує, що власне аномалія і породжує норму; ненормативність у природному світі мови допомагає визначити норму і правило, адже людина сприймає світ вибірково і передусім помічає аномальні явища³.

¹ Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології.— Л., 2000.— С. 17.

² Баллі Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка.— М., 1955.— С. 35–38.

³ Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека.— М., 1998.— С. 74–77.

У науковій літературі на позначення мовних аномалій уживаються різні терміни: «комунікативний шум»⁴, «перешкоди у спілкуванні»⁵, «нульовий ступінь письма»⁶, «мовні (мовленнєві) девіації»⁷ та ін.

Ми вважаємо найбільш вдалим термін «мовна (мовленнєва) девіація», запропонований Ф. С. Бацевичем на позначення різних типів порушень власне мовних норм, мовленнєвих конвенцій, стратегій мовлення, імплікацій та імплікатур дискурсу тощо в «нормальних» станах свідомості⁸.

Зауважимо, що дискусійним у лінгвістиці залишається не лише питання вибору термінології на позначення мовних аномалій, а й визначення класифікаційних принципів, критеріїв і таксономічних ознак девіацій.

У науковій літературі з цього питання відзначається особлива роль американського лінгвіста Н. Хомського, який досліджував мовні девіації паралельно із системним вивченням граматичної будови речення і виділив три загальних типи семантико-синтаксичної структури речення: суто синтаксичні, суто семантичні і проміжні, семантико-синтаксичні аномалії⁹. Теоретично обґрунтовуючи особливості мовних девіацій, дослідник виділяє аномальні речення, які виникають унаслідок порушення правил категоризації, і речення з порушенням правил субкатегоризації; речення, в яких порушено контекстно вільні правила, і речення з порушеними контекстно зв'язаними правилами¹⁰.

Запропонована Н. Хомським таксономія мовних аномалій стимулювала лінгвістів до пошуку нових аргументів на користь розвитку теорії, пов'язаної з класифікаційними ознаками лінгвістичних девіацій.

Класифікація мовних аномалій Ц. Тодорова¹¹, у якій автор вдався до аналізу семантичних аномалій як порушень правил селекції (за умови правильної категоризації та субкатегоризації), має свої недоліки як на семантико-синтаксичному рівні, так і на рівні прагматики. Зокрема, неповним є перелік логічних аномалій, оскільки, крім перерахованих дослідником різновидів, у мовленнєвій практиці часто зустрічаються висловлення, побудовані за принципом рекурсії, «нульової інформативності» та ін. Крім того, до комбінаторних аномалій дослідник відносить лише явища, аномальність яких має семантичний характер, тоді як заявлений для класифікації семантико-синтаксичний принцип передбачає повніший перелік та опис відхилень.

Н. Д. Арутюнова розглядає мовні аномалії з метою виявлення дії відхилень від мовних норм, яка бере свій початок у сфері сприйняття світу, що надає дані для комунікації, проходячи через сферу спілкування, і відкладається в лексичній, словотвірній і синтаксичній семантиці та завершується у сфері словесної творчості¹². З огляду на це дослідниця зосереджує свою увагу на тих мовних одиницях, що входять до структури певного тексту і найчастіше зазнають аберацій, — параметричній лексиці, словотвірних засобах (зокрема, афіксах привативного значення), синтаксичних конструкціях, що містять заперечення та ін.,

⁴ Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации.— К., 2004.— 336 с.

⁵ Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер.— К., 1998.— 336 с.

⁶ Гак В. Г. Языковые преобразования.— М., 1998.— 768 с.

⁷ Бацевич Ф. Зазнач. праця.

⁸ Там же.— С. 18.

⁹ Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса.— М., 1972.— 259 с.

¹⁰ Там же.— С. 70–72.

¹¹ Todorov T. Die semantischen Anomalien Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven : In 3 bd.— Frankfurt am Main, 1971.— Bd 1.— S. 368.

¹² Арутюнова Н. Д. Зазнач. праця.— С. 89.

надаючи особливого значення аномаліям, які виявляються в художніх текстах, і констатуючи той факт, що прийоми, специфічні для мови художньої літератури, майже повністю створені відхиленнями від семантичного шаблону¹³. Такі прийоми Н. Д. Арутюнова пропонує розділяти на дві категорійні групи: 1) ті, які зводяться (із втратою образності) до семантичного стандарту (риторичні тропи та фігури), тобто аномалії, які можна інтерпретувати; 2) ті, які не зводяться до стандартної семантики (прагматичні аномалії, абсурд, нонсенс)¹⁴.

В українському мовознавстві найбільший внесок у теорію мовних аномалій зробили О. О. Селіванова та Ф. С. Бацевич. Так, О. О. Селіванова, звертаючись до проблеми класифікації аномалій, пропонує розглядати ознаки, механізми й відповідні типи девіацій на базі рівневої структури комунікативної ситуації, зокрема створені на формально-семіотичному, когнітивно-інтерпретаційному та соціально-інтерактивному (прагматичному) рівнях¹⁵.

Типологічна характеристика девіацій Ф. С. Бацевича ґрунтується на комунікативних засадах диференціації таких явищ і пов'язує виникнення девіацій із виокремленням етапів вербалізації комунікативного задуму адресанта, кожен із яких може спричинити відхилення певних типів відповідно до механізмів, задіяних комунікантом при вербалізації того чи іншого когнітивного модуля. Девіації іншого типу можуть виникнути на етапі безпосереднього включення учасників комунікативного акту у процес спілкування, вони пов'язані з різноманітними дискурсивними афектами.

У процесі дослідження девіацій у нормативно-правових текстах ми найчастіше використовували основні принципи класифікації Ф. С. Бацевича, що дозволяє об'єднати переважну більшість семантичних типів мовних аномалій на комунікативному рівні і виділити дві основні групи з подальшим їх поділом на відповідні складники, а саме:

I. Девіації, пов'язані з мовною компетенцією адресанта:

- 1) девіації, що виникають на етапі категоризації;
- 2) девіації, що виникають на етапі пропозиціонування;
- 3) девіації на етапі побудови поверхневої структури висловлення;

II. Девіації, пов'язані з комунікативною компетенцією мовця:

- 1) комунікативні невдачі, пов'язані з особою мовця;
- 2) комунікативні невдачі, зумовлені порушеннями орієнтацій мовця на процес комунікації;
- 3) комунікативні невдачі, викликані порушенням орієнтації мовця на особу адресата;
- 4) комунікативні невдачі, пов'язані з особою адресата;
- 5) комунікативні невдачі в непрямих мовленнєвих актах.

Девіації першого типу — це власне відхилення від норм, а явища другого типу кваліфікуються як наслідки неприйняття мовцем дискурсивних імплікатур та відповідних комунікативних конвенцій і визначаються як комунікативні невдачі¹⁶.

Використовуючи наявні в лінгвістичній науці класифікації мовних аномалій, ми спробували застосувати їх принципи для виявлення специфіки структури і семантики девіантних уживань, виявлених у текстах чинних українських кодексів (усього 20 документів), які містяться в корпусі «Законодавство України»,

¹³ Там же.— С. 83.

¹⁴ Там же.— С. 80–89.

¹⁵ Селіванова Е. А. Знач. праця.— С. 180.

¹⁶ Бацевич Ф. С. Знач. праця.— С. 22–46.

що є складовою частиною Українського лінгвістичного корпусу, створеного в Українському мовно-інформаційному фонді Національної академії наук України. Слід відзначити, що аномальні явища в текстах офіційно-ділового стилю мають особливий статус, оскільки основними вимогами до комунікації, в яку включено такі тексти, є максимальна точність та однозначність інформації як на вході, так і на виході системи породження — сприйняття — тлумачення текстового матеріалу, адже у сфері циркуляції ділових документів учасники комунікації виступають як партнери в діловому спілкуванні, закони й правила якого характеризуються імперативністю, а відхилення від них розцінюються як серйозні комунікативні помилки, здатні призводити до руйнації спілкування¹⁷.

Як з'ясувалося, теоретичні наукові праці не завжди дають чіткі відповіді на питання, пов'язані із специфікою офіційно-ділових текстів, у яких головними є інформативна та регулятивно-імперативна функції, що ставить жорсткі вимоги до мовного оформлення таких документів. Наші спостереження над текстами українських нормативно-правових актів (далі — НПА) серед зазначених вимог виявили такі найважливіші складники: максимальну точність і зрозумілість правничого тексту, його простоту, семантичну повноту, ненадлишковість, експресивну нейтральність та ін., недотримання яких призводить не лише до порушення мовних норм, а й до неадекватного тлумачення текстів НПА, що в свою чергу може спричинити непередбачувані для людини й суспільства в цілому наслідки.

Встановлення класифікаційних ознак аномальних явищ у текстах НПА вимагало врахування класичного розуміння аномалій як відхилень від норми на певному мовному рівні в поєднанні з результатами комунікативно-когнітивного підходу, в межах якого визначаються причини та механізми виникнення того чи іншого девіативу. Зауважимо, що текст НПА є більш «закритою» і захищеною від можливості нескінченних інтерпретацій системою, ніж художній текст, тому побудова офіційно-ділових текстів певною мірою канонізується, що дозволяє експлікувати девіації саме як відхилення на певному мовному рівні. Наші спостереження показують, що таксономічні ознаки девіацій у текстах НПА можуть упорядковувати досліджувані одиниці за такими параметрами:

I. Девіації, не пов'язані з мовним оформленням текстів нормативно-правових актів:

1) логічні; 2) онтологічні.

II. Лінгвотекстові девіації:

1) лексико-семантичні; 2) граматико-семантичні; 3) функціонально-семантичні.

Девіації першого типу не пов'язані з відхиленням від мовних норм, оскільки їх наявність у тексті не зумовлюється внутрішньотекстовими чинниками, а спричинена кореляцією в системі «екстралінгвістичний / інтралінгвістичний світ». Тексти, що містять девіації цього типу, можуть бути побудованими лінгвістично правильно, проте або містять інформацію, яка викривлює факти реальної дійсності, суперечить їм, або зовсім не містять конструктивної інформації. До відхилень цього типу належать логічні та онтологічні девіації.

Логічні девіації виникають у тому випадку, коли у висловленні наявні тавтології, парадокси, або ж воно побудоване за принципом рекурсії чи має «нульову» інформативність. У тексті «Громадяни та юридичні особи, які мають у приватній власності ліси, зобов'язані: 2) забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх ко-

¹⁷ Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Під ред. М. М. Пещак. — К., 1993. — С. 10.

рисних властивостей та покращення родючості ґрунтів, виконувати інші заходи відповідно до вимог лісового законодавства» (Лісовий кодекс України, розд. 2, гл. 1, ст. 14) наявна контрадикторна несумісність суб'єктів дії, оскільки з правничим терміном *юридична особа* корелює відповідний стратифікаційний термін *фізична особа*, тоді як термін *громадянин* є значно ширшим і визначає права й обов'язки осіб у ширшому правовому полі, а не лише у відносинах приватної власності. Приклад тавтології в тексті НПА дає такий фрагмент: «Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох *створюваних нових* юридичних осіб» (Цивільний кодекс України, розд. 2, підрозд. 2, гл. 7, ст. 109, п. 1). Сема «новий» є одним із головних компонентів значення лексеми *створюваний*, уживання поряд із якою лексеми *новий* є не виправданим із погляду логічної норми повтором. Висловлення «Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії» (Цивільний кодекс України, розд. 4, гл. 17, ст. 247, п. 1) є рекурсивним, отже, фактично беззмістовним, оскільки інформації щодо строку дії довіреності воно не містить (стилістику наведеного твердження не коментуємо). Подібна аномальність наявна у висловленнях із «нульовою» інформативністю, наприклад: «*Власність зобов'язує*» (Цивільний кодекс України, кн. 3, розд. 1, гл. 23, ст. 319, п. 4). Наведене висловлення не містить жодних відомостей щодо того, кого й до чого зобов'язує власність, тому його вживання в тексті нормативно-правового акта, який повинен бути максимально інформаційно насиченим, вважаємо не виправданим.

Онтологічно девіантними вважаємо такі висловлення, зміст яких не відповідає порядку речей, наприклад: «Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять *докорінні зміни у рівень наукового пізнання*» (Цивільний кодекс України, кн. 4, гл. 38, ст. 457, п. 1). Насправді наукових відкриттів, які б вносили докорінні зміни у рівень наукового пізнання, небагато; як правило, відкриття приводять до зміни парадигми у певній науці, істотно підвищують рівень наших знань, проте докорінні зміни людського пізнання відбуваються досить рідко і мають характер наукових революцій. Аномальність такого ж типу зумовлена наявністю оцінного судження в абсолютному показнику, наприклад: «До малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, *ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями*, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним» (Земельний кодекс, розд. 6, гл. 28, ст. 171, п. 2). Вважаємо, що застосування системи оцінювання за опозицією «позитивний / негативний» щодо природного об'єкта є не виправданим, оскільки ґрунт може бути придатним / непридатним для певних видів господарства, характеризуватися високою / низькою родючістю, проте ґрунтів (якщо це ґрунт, а не земна поверхня), які б характеризувалися *негативними природними властивостями*, в природі не існує.

Серед лінгвотекстових девіацій, тобто таких відхилень від норми, які спричинені насамперед мовною компетенцією автора тексту, одну з найчисленніших груп формують лексико-семантичні аномалії. Девіації такого типу виникають на тому етапі породження тексту як основної одиниці мовлення, коли початковий каркас майбутнього висловлення — пропозиція — заповнюється конкретним лексичним матеріалом, який добирається автором із власного лексикону відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації. Проте аналізовані тексти норма-

тивно-правових актів свідчать, що вибір автора не завжди є адекватним лексичній архітектурі висловлення. Наприклад: «У судовому засіданні, а також про огляд і дослідження письмових або речових доказів у місці їх знаходження складається протокол. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з протоколами і протягом п'яти днів після їх підписання подавати письмові зауваження з приводу допущених у протоколах *неправильностей* або неповноти протоколу. Зауваження на протоколи у всіх випадках долучаються до матеріалів справи» (Господарський процесуальний кодекс, розд. 11, ст. 81–1). *Неправильність* — це лексема, що передає оцінне судження щодо певного об'єкта чи явища (така оцінка є певною мірою суб'єктивною, оскільки кожен учасник означених правовідносин може вважати правильним той чи інший порядок речей), тоді як у контексті йдеться про *помилки* чи *неточності* у протоколі (наведені лексеми точніше, на нашу думку, позначають окреслене в тексті закону явище, оскільки виключають варіативність думок суб'єктів правовідносин). Помилковим, на нашу думку, є вживання терміна в тексті: «Цивільний позивач зобов'язаний на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора і суду пред'являти всі необхідні документи, *зв'язані* з заявленим позовом» (Кримінально-процесуальний кодекс України, розд. 1, гл. 3, ст. 50). Лексема *зв'язаний* означає або «закріплений за допомогою певного матеріального предмета (мотузки, шнурка тощо)», або тісний безпосередній нематеріальний зв'язок. Якщо йдеться про «відношення до чого-небудь», особливо стосовно лексем із предметним, а не особовим значенням, то прийнятнішим є термін *пов'язаний*, який відповідає наведеному контексту. Подібне явище спостерігається в такому прикладі: «Коли особа, що брала участь в проведенні слідчої дії, відмовиться підписати протокол, то це зазначається в протоколі і *стверджується* підписом особи, яка провадила слідчу дію» (Кримінально-процесуальний кодекс України, розд. 1, гл. 6, ст. 85). У цьому випадку наявне неадекватне номінування дії, оскільки в значенні дієслова *стверджувати* наявна сема процесуальності; стверджувати можна думку (процес) і т. ін. Нормативним у даному контексті було б уживання лексеми *затверджується*, яка узгоджується з іменниковим предикатом *підпис* у значенні завершеності дії, наявності її результату.

Зазначимо, що досить часто в текстах нормативно-правових документів порушуються закони семантичної сполучуваності слів, наприклад: «Обшук, *виїмка*, огляд *приміщення* у громадян, накладення арешту на кореспонденцію і виїмка її в поштово-телеграфних установах можуть провадитись тільки на підставах і в порядку, встановлених цим Кодексом» (Кримінально-процесуальний кодекс України, розд. 1, гл. 1, ст. 14–1). Словосполучення *виїмка приміщення* становить семантичну аномалію, оскільки приміщення не являє собою предмет, який можна виїняти з іншого предмета; громадянина можна *позбавити права займати приміщення*, *виселити з приміщення*, проте не *виїняти приміщення у громадянина*. Уживання лексеми *виїмка* в тексті нормативно-правового акту викликає певні сумніви ще й тому, що вона не належить до нормативних слів сучасної української літературної мови. Закони семантичної сполучуваності слів було порушено при побудові такого тексту: «Замовник має право вимагати розірвання договору побутового підряду та відшкодування збитків, якщо внаслідок неповноти або недостовірності інформації, отриманої від підрядника, був укладений договір на виконання *робіт, які не мають тих властивостей*, які мав на увазі замовник» (Цивільний кодекс України, розд. 3, підрозд. 1, гл. 61, парагр. 2, ст. 869, п. 3). Як відомо, властивості є атрибутами предметів і явищ, а робота являє собою процес виконання певних дій, що можуть відповідати або не відповідати певним нормам і

вимогам, тому нормативною для даного висловлення була б конструкція *робіт, які не відповідають тим вимогам, які мав на увазі замовник*.

Варто зауважити, що граматико-семантичні девіації виникають на етапі побудови поверхневої структури висловлення, коли когнітивна структура майбутнього речення знаходить своє вираження через ті мовні ресурси та моделі, які найадекватніше передають систему відношень повідомлюваних автором фактів. Такі ресурси й моделі представляє граматичний рівень мовної системи, оскільки саме одиницям граматики (зокрема, реченню як частині тексту) властива певна смислова завершеність і наявність закінченої думки.

У нормативно-правових актах аномаліями, що експлікуються з граматичного оформлення їх текстів, досить часто виступають скорочення пропозитивної структури висловлення. Девіації такого роду виникають тоді, коли один із фреймів пропозиції залишається нелексикалізованим, отже, синтаксичній структурі в цілому бракує певного компонента (одного чи кількох членів речення) та смислової прозорості, а інколи — й завершеності, наприклад: «У випадках, зазначених у пунктах 1 і 2 цієї статті, досудове слідство може бути зупинене тільки після того, як слідчий винесе постанову про *притягнення* певної особи як обвинуваченого і виконає всі слідчі дії, проведення яких можливе у відсутності обвинуваченого, а також вживе заходів до збереження документів та інших можливих доказів у справі» (Кримінально-процесуальний кодекс України, розд. 2, гл. 19, ст. 206). У цьому висловленні скорочення пропозитивної структури відбулося на етапі лексикалізації предиката *притягнення*, що певним чином ускладнює розуміння речення в цілому — залишається невідомим, до чого притягують особу як обвинуваченого. Виходячи з характеру та змісту аналізованого документа, можна уявити, що особу притягують до кримінальної відповідальності, проте в тексті закону це не прописано, а отже, така невизначеність для нормативно-правового акту є шкідливою. Іноді пропозитивна структура висловлення може зазнавати значного скорочення: «*Майно* суб'єктів господарювання може бути *закріплено на іншому праві* відповідно до умов договору з власником майна» (Господарський кодекс України, розд. 3, гл. 14, ст. 133, п. 2). У наведеному прикладі відсутні два компоненти пропозитивної структури речення — потенційний додаток (*закріплено за ким?*) та частина обставинного комплексу (*закріплено яким чином? на підставі іншого права*). Якщо пропущену частину обставинного комплексу можна експлікувати зі змісту речення, то додаток — лише з невеликою долею вірогідності (*закріплено за ким? за ними — суб'єктами господарювання*), що дає підстави для варіативності тлумачення тексту нормативно-правового акту.

Серед аналізованих граматико-семантичних девіацій виділяються аномалії, що виникають на етапі побудови поверхневої структури синтаксичної конструкції, коли лексикалізація певних компонентів пропозитивної структури висловлення здійснюється без урахування характеру граматичних відношень та зв'язків між членами майбутнього речення або його частинами. Наприклад: «Товариством з обмеженою відповідальністю є засноване *одним або кількома особами* товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом» (Цивільний кодекс України, розд. 2, підрозд. 2, гл. 8, парагр. 4, ст. 140, п. 1). У наведеному реченні порушено кореляцію атрибутивно-субстантивної пари за граматичною формою роду; оскільки *особа* — іменник жіночого роду, підпорядкований йому прикметниковий числівник *один* повинен мати відповідну граматичну форму. Граматично нормативним дане

словосполучення повинно мати такий вигляд: *однією або кількома особами*; наявна ж у тексті закону аномалія може тягнути за собою серйозні юридичні наслідки, тому що при дослівному витлумаченні накладає певні гендерні обмеження на осіб, які можуть вчиняти передбачений пунктом закону правочин (у даному випадку — засновувати товариство з обмеженою відповідальністю). В інших випадках виявом граматичної девіантності висловлення виступає інверсія не лише окремих слів — членів речення, а й цілих смислових блоків, наприклад: «Касаційна скарга (подання) не приймається до розгляду і повертається судом, якщо: 1) касаційна скарга (подання) підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено; 2) скаргу (подання) подано після закінчення строку, встановленого для її подання, без клопотання або таке клопотання відхилено про відновлення цього строку» (Господарський процесуальний кодекс України, розд. 12–1, ст. 111–3). В аналізованому прикладі порушено логіко-смислові відношення між компонентами синтаксичної структури, що спричинено диспозиційністю неузгодженого означення *про відновлення цього строку* відносно додатка *клопотання*.

Іноді розуміння законодавчого припису ускладнюється некоректним мовним оформленням наявних у тексті закону семантико-граматичних зв'язків, наприклад: «Відмова від визнання в попередньому судовому засіданні обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, *тяжкої обставини або обставини визнано* у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною» (Цивільний процесуальний кодекс України, розд. 3, гл. 4, ст. 178, п. 1). Тут через надмірну перевантаженість синтаксичної конструкції підрядними одиницями та повторами (слово *обставини*) адекватно експлікувати смисл висловлення досить складно, оскільки межа між частинами складного речення є нечіткою — перед сполучником *або* мав би стояти розділовий знак або повторюваний сполучник *що*, який чітко демаркує межі системних блоків речення.

Отже, структурно-семантичні характеристики мовних девіацій, зафіксовані в аналізованих нормативно-правових актах, пов'язуються із специфікою оформлення і функціонування текстових одиниць офіційно-ділового стилю, що поділяються на дві групи. До першої відносять логічні та онтологічні девіації, які не залежать від мовного оформлення нормативно-правових текстів, до другої — власне лінгвотекстові, що поділяються на лексико-семантичні, граматико-семантичні та функціонально-семантичні. Запропонована класифікація мовних аномалій дозволяє виявити специфіку девіацій в офіційно-ділових текстах, зокрема законодавчих, у яких поєднання інформативної та регулятивно-імперативної функцій повинно забезпечувати точність і адекватність сприйняття інформації, передбачаючи уникнення помилкових уживань у правових документах держави.

V. V. CHUMAK, O. S. APHANASYEVA

SEMANTIC DEVIATIONS IN UKRAINIAN LAW TEXTS

The theoretical background for the notion of the «language anomaly» is under consideration. The classify features of the notion above are investigated in the texts of Ukrainian laws which belong to the official style of Ukrainian literary language. The taxonomy of deviant customs in Ukrainian laws is proposed.

Key words: deviation, language anomaly, syntax construction, combinatory semantics, law texts.